

Wouter Kusters: *Filosofie van de waanzin.*
Fundamentele en grensoverschrijdende inzichten, Lemniscaat, 758 blz. € 59,95

Filosoof en ervaringsdeskundige Kusters schreef een uiterst boeiend boek – voor waanzinnigen, psychiaters en filosofisch geïnteresseerde lezers – over wanen van psychoten.

De giften en het gif van de waanzin

Door **André Klukhuhn**

Het door Wouter Kusters in zijn jeugd gelezen sciencefictionboek *Stersteen* van Roger Zelazny, waarin een alles spiegelende Rhennius-machine voorkomt, heeft een blijvende indruk achtergelaten. Het is een machine die alles wat erin wordt gestopt spiegelt en ook als je er zelf instapt kom je er gespiegeld uit. Zelf merk je daar weinig van, maar de buitenwereld beschouwt je als omgedraaid - als 'verkeerd' - en begrijpt niets van wat je aan de andere kant allemaal denkt en doet. Volgens Kusters zijn mensen die als gevolg van drugsgebruik, plotseling afgebroken (iefdes)relaties of aangeboren afwijkingen psychotisch zijn (geweest), door de Rhenniusmachine gehaald. Ze stuiten in hun 'normale' omgeving vooral op onbegrip. De buitenwacht beschouwt bijzondere aspecten van de gespiegelde wereld als afkomstig uit een abnormale waanwereld, waaruit de psychoot met therapieën en psychofarmaca naar de normale wereld moet worden teruggehaald. Maar met dat laatste maken de deskundigen alles kapot en behangen ze de wereld met een 'alledaagse grauwsluiervan stigma's en slachtofferschap, die ze ook nog realiteit durven te noemen'.

kelijk van het standpunt. En van standpunt naar beschouwingen over andere punten, cirkels en lijnen. En de vorm van de kopjes, de woorden op de suikerzakjes, de gezichtsuitdrukking van degene die de koffie schenkt. 'Suikerzoet!' Elders vrees Kusters in een angstwaan aids te hebben als hij het door iemand toegewenste 'eet smakelijk' interpreteert als 'aids makelij', en 'makelij' de betekenis van 'makkelijk maakbaar' krijgt. Het lijkt chaos, schrijft Kusters, maar in tegenstelling tot de strikt logische argumenten bij Wittgenstein, doen voor de psychoot ook alle non-causale verbanden mee. Zodra je in de waanzin twee dingen met elkaar associeert, is er 'iets echts' gecreëerd. Aan iets denken is iets scheppen. Een woord bedenken is een zaak uitvinden. Een betoog houden is een wereld creëren.

DJheid
Uit de intensiteit van de waanzinnige wereld leidt de psychoot soms een soort 'hyperwaarheden' af. Sterke intensiteit doet sterke waarheid vermoeden. 'Het moet wel kloppen, want het gevoel was zo sterk.' Uit een intense ervaring van tijdloosheid kan een waanzinnige achteraf afleiden dat je 'in de waanzin door de tijd kan reizen'. Maar is dat wel zo waanzinnig?

Vier weken voor zijn eigen dood schreef één van de grootste natuurkundigen in een troostbrief aan de familie van een overleden vriend: 'Michele Besso is iets eerder dan ik vertrokken uit deze vreemde wereld, maar dat betekent weinig. Voor ons fysici, is het onderscheid tussen verleden, heden en toekomst hooguit een hardnekkige illusie, niet meer.' Wat zou er met de relativiteitstheorie zijn gebeurd als Einstein met psychofarmaca was gedrogeerd om hem van zijn waan te genezen? Kusters boek bestaat uit vier delen, waarbij elk deel een specifiek soort waan behandelt die op zijn beurt weer is verbonden met de vier elementen uit de alchemie en een getal. In volgorde van oplopende ijtheid: de 0-waan met de aarde en de nul, de unowaan met het water en de een, de zijnswaan met de lucht en het veel, en de 2-waan met het vuur en de oneindigheid. Aan het eind loopt het uit op Plato's kwin-tessens, de alles doordringende en omvattende vijfde essentie, het kristal, de steen der wijzen, Plotinos' Ene of het Plan. Over de vraag voor wie het boek is bedoeld schrijft Kusters: 'voor degenen die op een of andere manier waanzinnig waren, zijn of zullen worden, hun familieleden, vrienden, bekenden, psychiaters en alle andere mensen die met waanzinnigen te maken hebben en alle filosofisch geïnteresseerde lezers. Dit boek gaat immers over de vraag wat de mens is en kan zijn, wat de menselijke grenzen en grensoverschrijdingen in ervaring en taal kunnen betekenen - een vraag die niet alleen interessant is voor filosofen die zichzelf wijsgerig antropoloog noemen, maar ook voor fenomenologen, postmodernen, metafysici en andere filosofen. De allerbreedste doelgroep omvat al degenen die geïnteresseerd zijn in spirituele aangelegenheden, alle poëtisch of literair ingestelde mensen die nieuwsgierig zijn naar de reikwijdte en extremen van de menselijke geest.' Kusters besluit zijn boek met: 'Ik heb mijn best gedaan om memoires te schrijven met kop en staart, om de mensen te laten delen in de giften - en in het gif - van de waanzin, met ook in het achterhoofd het waanzinnige doel om te laten zien dat de waanzin zo gek nog niet is.'

Wouter Kusters

Zodra je in de waanzin twee dingen met elkaar associeert, is er 'iets echts' gecreëerd

Kusters' boek is uiterst boeiend, ook al is niet alles even fascinerend om te lezen. Sommige ter zake doende teksten uit de 'gewone' filosofische wereld, zoals de beschouwing over het tijdsbegrip bij Husserl en het 'niet' bij Sartre en Heidegger, verlangen van de niet-filosofische geschoolde lezer wel enig doorzettingsvermogen, maar vooral de teksten van de andere kant houden de aandacht permanent gevangen. In de waan produceert het schijnbaar onbeheersbare brein in een *stream of consciousness* razendsnelle associaties die niettemin een coherenten indruk achterlaten: 'Van het ene domein schieten we naar het andere met alle spirituele en emotionele transities van dien. Keuvelen we eerst over koffie, thee, suiker en een koekje, dan openen schieten we door naar hogere politiek, want het lepelkje ligt 'links' of 'rechts' van het kopje, afhan-

Maand van de Filosofie

Filosofie is een van de weinige plekken waar de meest afwijkende denkwijzen mogen bestaan. Daarom zijn Heideggers zwarte schriften nog steeds relevant en probeert Wouter Kusters een brug te slaan tussen waanzin en filosofie.

Arno Rafael Minkkinen: Zelfportret Helsinki 1976

Twitter en wandel met 25 filosofen

Ger Groot: *Plato in tijden van photoshop.* Lemniscaat, 136 blz. € 14,95

Filosofen lossen zelden problemen op, maar ze kunnen ons uit evenwicht brengen, provoceren, doen twifelen, anders leren denken, om ons zo beter inzicht te geven in onze eigen tijd en wereld. Het is misschien geen wereldschokkende gedachte die filosoof en schrijver Ger Groot tot leidraad neemt van zijn nieuwste boek, *Plato in tijden van photoshop*, maar dat is ook niet zijn bedoeling. Op een prettig persoonlijke, impressionistische wijze gaat hij in gesprek met vijftiengestig filosofen uit de geschiedenis, van Plato tot Taylor, in even zovele korte, columnachtige stukjes, waarvan ongeveer de helft eerder werd gepubliceerd in *Trouw*. Telkens verbindt hij een filosoof aan een actueel dilemma, een andere filosoof - of aan zijn eigen leven: 'En hoe zit dat met mij?', 'Overtuigt mij dat?'

Vele vragen en overdenkingen kan Groot op deze manier, vrij associërend, kwijt. Is geweld op televisie een uitlaatklep voor onze agressie (de catharsis van Aristoteles) of zet het juist aan tot geweld (mimesis)? Is Marx achterhaald of is hij gewoon anderhalve eeuw te vroeg geboren? Hij heeft ons vandaag misschien wel meer te zeggen dan ooit. Hoe zou Hannah Arendt gereageerd hebben op de beperkingen van democratische rechten en vrijheden in 'haar' Amerika na de aanslagen op de Twin Towers? In ie-

Martin Heidegger: *Überlegungen II-IV* (Schwarze Hefte 1931-1938). Gesamtausgabe Band 94. Vittorio Klostermann, 536 blz. € 62,99

Martin Heidegger: *Überlegungen VII-XI* (Schwarze Hefte 1938/39). Gesamtausgabe Band 95. Vittorio Klostermann, 455 blz. € 57,99

Martin Heidegger: *Überlegungen XII-XV* (Schwarze Hefte 1939-1941). Gesamtausgabe Band 96. Vittorio Klostermann, 285 blz. € 43,99

< **Peter Trawny: *Heidegger und der Mythos der jüdischen Weltverschöpfung.*** Vittorio Klostermann, 106 blz. € 14,90

Littekens die steeds weer openbarsten

Door **Arnold Heumakers**

In 1927 publiceerde Martin Heidegger zijn hoofdwerk *Sein Und Zeit*, dat sindsdien geldt als een van de belangrijkste teksten van de moderne filosofie. Zelf was Heidegger al heel vroeg ontevreden over de receptie van zijn boek. Met als merkwaardigste bezwaar dat het boek hem 'niet genoeg vijanden' zou hebben opgeleverd. 'Het heeft mij niet één grote vijand gebracht', schrijft hij eind 1931 in een van zijn 'zwarte schriften', waarvan de eerste veertien onlangs zijn gepubliceerd in de officiële *Gesamtausgabe* van zijn oeuvre.

Heidegger die over gebrek aan vijanden klaagt - het moet niet gekker worden, zou je zeggen. Geen moderne filosoof is zo omstreken en zelfs gehaat als Heidegger, zowel vanwege zijn denken als vanwege zijn keuze voor Hitler en het nationaal-socialisme in 1933. Deze 'zwarte schriften' bevatten nieuwe munitie voor de vijandschap. In Duitsland en Frankrijk staan de kranten al een paar maanden vol over Heideggers 'antisemitisme', en menigeen roept - voor de zoveelste keer - dat de denker van het Zijn nu toch echt uit het rijk van de filosofie dient te worden verwijderd. Dat is niet de conclusie van Peter Trawny, de tekstbezorger van de drie delen waarin de eerste veertien 'zwarte schriften' (zwart vanwege de kleur van de kaffi) zijn gepubliceerd, in zijn tegelijkertijd verschenen essay in boekvorm *Heidegger und der Mythos der jüdischen Weltverschöpfung*. Wel heeft er volgens hem een 'verwonding van het denken' plaatsgevonden; de bewuste antisemitische passages vormen 'littekens' die steeds weer kunnen openbarsten. Ik twijfel er niet aan. Desondanks blijft de rol en de betekenis van dit antisemitisme binnen Heideggers denken iets heel vreemds houden, ook na het verhelderende essay van Trawny.

Vreemd is om te beginnen dat we het niet tegenkomen in de jaren 1933-'34, toen Heidegger als rector van de Universiteit van Freiburg uitbundig reclame maakte voor het nationaal-socialisme. Als het antisemitisme voor hem echt zo belangrijk was als sommige latere vijanden hebben beweerd, waarom heeft hij het destijds dan niet laten blijken? Dat zou hem in het Derde Rijk geen kwaad hebben gedaan, integendeel. Was het misschien omdat hij zijn Joodse ex-leerlingen (onder wie Hannah Arendt) niet voor het hoofd wilde stoten? Maar ook in deze 'zwarte schriften', een soort geheim 'denkdagboek' (Trawny) dat verder niemand onder ogen kwam, zwijgt hij erover. De eerste antisemitische opmerking komt pas in 1938, toen Heidegger al de nodige afstand had genomen van het reël bestaande nationaal-socialisme. In een van de schriften heeft hij het over een 'Vulgärnationalsozialismus', gekenmerkt door een 'troebel biologisme', dat hij afzet tegen zijn eigen 'geestelijke' nationaal-socialisme. Ook in de tijd van het rectoraat was Heidegger nooit een orthodoxe nazi, in weerwil van zijn geestdrift voor Hitler en diens 'nationale revolutie'. Op die eerste revolutie diende nog een tweede te volgen, een geestelijke revolutie, en daar maakte Heidegger zich sterk voor. Het Duitse volk bezat volgens hem een bijzondere filosofische roeping. De traditie van de metafysica, ooit begonnen in het oude Griekenland, had met Nietzsche haar voltooiing bereikt, nu was het aan de Duitsers (lees: aan Heideggers denken) om een nieuwe 'aanvang' voor te bereiden.

Martin Heidegger

Als het antisemitisme echt belangrijk was waarom uitte hij dat dan niet openlijk?

Deze constructie is, op z'n zachtst gezegd, eigenzinnig. Dat geldt niet voor de typering van de Joden, wat de beantwoording aan de klassieke stereotypen en clichés uit de voorraadkamer van het Europese antisemitisme. Anders dan Trawny vermoedt, hoefde Heidegger er de *Protocollen van de Wijzen van Zion* niet voor te raadplegen. Het blijft evenwel duister waarom hij er alleen in deze 'zwarte schriften', en dan nog alleen tussen 1939-1941, over schrijft. Trawny komt er niet uit. En, eerlijk gezegd, ik ook niet. Voor die Zijns-geschiedenis zijn Joden noch antisemitisme nodig, wél voor een orthodox nationaal-socialisme; maar dat vinden we nu juist weer niet bij Heidegger.

Biedermann
Met dat doel probeerde Heidegger de universiteit te hervormen. 'Tevergeefs, zo bleek al gauw. Overal stuitte hij op 'Kleinbürger' en 'Biedermann'. In april 1934 moest hij concluderen dat zijn rectoraat was mislukt: 'Leve de middelmatigheid en het lawaai', luidt het bitter ironische commentaar. Buiten het zicht van de wereld ging hij niettemin

gewoon door met zijn filosofische missie, nu in zijn eentje. Niet zonder pathos spreekt hij over de 'superieure overgave en de grote eenzaamheid'. En hij schrijft en hij schrijft, een lange reeks teksten die alle pas postuum in de *Gesamtausgabe* het licht zullen zien.

Maar alleen in de 'zwarte schriften' worden de Joden genoemd, wanneer hij het heeft over de 'Zijnsverlatenheid' van de moderne tijd, die zich steeds meer ook van nazi-Duitsland leek meester te maken. In plaats van naar het Zijn te vragen hield men zich bezig met het beheren en beheersen van de 'zjinden' (mensen en dingen), iets waarvoor Heidegger de term 'Machenschaft' (machinatie) bedenkt.

Onderdeel daarvan is een louter 'berekennend denken' en daar blijken ook de Joden goed in te zijn. Dit rekenen verbindt hij vervolgens met het rassendenken, want een ras kun je 'kweken' en dat is ook een soort rekenen. Volgens het 'rasprincipie' leven de Joden al van oudsher, meent Heidegger; vandaar dat zij zich het hevigst verzetten tegen de 'onbepaalde toepassing' ervan.

Bolsjewisme
Er zou dus niet zozeer sprake zijn van vervolging als wel van concurrentie. Dat blijkt ook uit latere passages, waar Heidegger het 'wereldjodendom' in één adem noemt met vijanden van de nazi's als het Amerikanisme en het bolsjewisme. Aan de andere kant blijkt het nazisme op zijn beurt weer 'metafysisch hetzelfde' te zijn als het bolsjewisme, wat zou betekenen dat het tevens overeenkomst vertoont met het 'wereldjodendom'.

Dit zijn toch wel heel rare beweringen, alleen te begrijpen vanuit het 'manicheïsme' dat Trawny binnen Heideggers idiosyncratische Zijns-geschiedenis ontwaart.

In die Zijns-geschiedenis behoort alles wat zich niet vangt om het Zijn bekomert zich tot de verfoeilijke heerschappij van de 'Machenschaft'. Heidegger benadrukt dan ook dat het bij de vraag naar de rol van het wereldjodendom niet om een 'rassische' vraag gaat, maar om de 'metafysische' vraag naar het soort mensen dat de 'ontworteling van al het zijnde uit het Zijn als wereldhistorische 'opgave' op zich zou kunnen nemen'. De Joden kortom als model voor de moderne mensheid die uitdrukkelijk niet meegaat met Heideggers Zjindsdenken. Dat maakt de Joden, net als het reël bestaande nationaal-socialisme, tot de vijanden van Heideggers 'seins-geschiedelijke' versie daarvan.

Rest de vraag wat de lezer van vandaag ermee aan moet. Het antwoord lijkt me afhankelijk van welke opvatting van filosofie iemand aanhangt. En welke werke eisen eraan worden gesteld. Wie alleen een liberaal-humanistische filosofie acceptabel vindt en bovendien vindt dat filosofie nooit tegen de heersende moraal mag ingaan, kan Heidegger missen als kiespijn. Vind je daarentegen, zoals ik, dat de filosofie in onze liberaal-humanistische wereld een van de weinige plekken is en behoort te zijn, waar zelfs de meest afwijkende denkwijzen mogen bestaan, dan heeft deze publicatie van Heideggers 'zwarte schriften' het denken verrijkt met een even bizar als intrigerend raadsel.

Mark Pieters